

HET KINDCENTRUM: integraal en inclusief?!

Frank Studulski

Het kindcentrum: integraal en inclusief?!

Frank Studulski

ISBN 978 90 8560 260 6

NUR 844

THEMA YPJ3

© 2023 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding	7
Portret De Kroevendonk in Roosendaal	25
1 Inclusieve pedagogiek	31
2 Passende en inclusieve kinderopvang	47
3 Jeugdhulp en inclusie	63
Portret Kindcentrum de Vindplaats: opvang, onderwijs, extra ondersteuning én zorg in een superdiverse wijk	77
4 Inclusie in een complexe beleidscontext	91
5 Aan de slag met ambities in een inclusief IKC	109
6 Executieve functies in het IKC	127
7 Een gebouw voor een inclusief IKC	139
8 Een inclusieve, rijkere schooldag	149
Slotbeschouwing	163

Inleiding

Sinds een paar jaar staat de ontwikkeling naar inclusiever onderwijs op de agenda. In de regel kiest het onderwijs heel voorzichtig eigen woorden voor deze ontwikkeling. Varianten die we tegenkomen zijn bijvoorbeeld:

- inclusief onderwijs
- inclusiever onderwijs
- *naar* inclusief onderwijs
- de passende ontwikkeling en inclusieve opvang en onderwijs
- een meer integratieve ondersteuningsstructuur
- beter passend en meer inclusief onderwijs
- inclusie

En dan is er nog de mogelijkheid om inclusie niet als een begrip maar als een werkwoord te hanteren: 'inclusiveren'. De keuze van de juiste termen ligt soms heel gevoelig.

De afgelopen jaren is het begrip inclusie of inclusief onderwijs actueler geworden. In een 'inclusief onderwijssysteem gaan jongeren met en zonder een extra onderwijsondersteuning samen naar school. Dit vraagt onder meer om een betere verbinding en samenwerking tussen onderwijs en zorg. Zodat expertise vanuit zorg en jeugdhulp in de school beschikbaar is, waarbij de ontwikkeling van het kind centraal staat. Want hoe mooi is het als elke jongere dichtbij, met de kinderen uit de buurt, naar de school van zijn keuze kan en er veel minder jongeren uren in een taxibusje hoeven om naar school te gaan' (OCW, 17 maart 2023).

Dit boek gaat over de vraag wat inclusie betekent voor het IKC. Het IKC is bij uitstek een omgeving voor inclusie, omdat het IKC er is voor kinderen van nul tot twaalf jaar; er zijn al meer verschillende professionals in het gebouw en er zijn wellicht ook meer mogelijkheden om te schakelen met groepen. Voor het IKC biedt dit ook een uitdaging, omdat opvang en onderwijs een verschillende beleidsgeschiedenis hebben voor kinderen met ondersteuningsbehoeften.

PACT-proeftuinen

Een van de voorlopers vanuit het perspectief van inclusie waren de PACT-proeftuinen die in de periode 2015-2017 plaatsvonden. Het zijn kindvoorzieningen waar kinderopvang, basisonderwijs en vaak ook jeugdzorg samenwerken en waar lerende en samenwerkende professionals in teamverband werken aan een inclusieve speelleeromgeving voor jonge kinderen (0-6 jaar). De ambitie was dat alle kinderen de kans krijgen om mee te doen en te leren, ongeacht de herkomst, mogelijkheden en beperkingen. Er waren acht proeftuinen: kindcentrum De Avonturijn (Middelburg), Vensterschool Koorenspeer (Groningen), brede school Ceder-campus (Hoorn), IKC Laterna Magica (Amsterdam), Sterrenschoon (Apeldoorn), het Talent (Lent) en de gemeenten Eersel en Almere.

Een inclusieve speelleeromgeving vraagt van professionals dat zij in de dagelijkse omgeving – de gewone basisvoorziening waarin kinderen opgroeien, opgevoed en onderwezen worden –, kunnen differentiëren en personaliseren al naar gelang de ontwikkelbehoefte van het kind. Om inclusief te kunnen werken is onderlinge professionele samenwerking heel belangrijk, maar het vraagt om een doorbraak, een systeemverandering. Het vraagt verschillende verbindingen, namelijk: 1) tussen sectoren onderwijs, opvang en zorg, 2) tussen denken en doen, 3) tussen beleidsdossiers van passend onderwijs, jeugdzorg, de kwaliteit van onderwijs en opvang en 4) tussen verschillende geldstromen (om bestuurlijke belemmeringen weg te nemen). Uit de proeftuinen bleek onder meer dat er niet één model is voor deze samenwerking (Balledux e.a., 2018; Doornenbal, 2018).

‘Het kind centraal’ betekent voor het IKC vaak dat men belemmeringen in de overgangen wil wegnemen. De doorgaande lijn is een belangrijk uitgangspunt in het IKC.

Maar het kind centraal kan ook betekenen: beter kijken naar de ondersteuningsbehoeften binnen de context waarin het kind opgroeit en zich ontwikkelt. In 2010 (p. 114) schreef Hans Schuman al dat ‘brede scholen wellicht een aantal basisingrediënten voor het realiseren van een meer inclusieve onderwijspraktijk (bieden). Een combinatie van het gedachtegoed van de brede school en dat van inclusief onderwijs zou er weleens voor kunnen zorgen dat scholen weer het kloppend hart worden van de lokale gemeenschap, waar ontmoeting, begrip, acceptatie en gedeelde verantwoordelijkheid een plaats krijgen’.

In de beschrijving van de proeftuinen van PACT (Doornenbal e.a., 2018) stelt Jeannette Doornenbal dat zij inclusie onlosmakelijk verbonden vond met het

integraal kindcentrum. Inmiddels lopen de brede school en het IKC in de praktijk steeds meer door elkaar en is inclusief onderwijs ook geland als een beleidsvoornemen.

Kortom, het begrip inclusief onderwijs is er al een tijdje, maar wat wij ermee gaan doen wordt nu de vraag.

Waar komt inclusief onderwijs vandaan?

De ontwikkeling naar inclusiever onderwijs is een internationale ontwikkeling. Met de ondertekening van de Salamanca-verklaring (1994) heeft Nederland toegezegd dat het vorm zal geven aan inclusiever onderwijs: een onderwijssysteem dat rekening houdt met de diversiteit in unieke interesses, vaardigheden en ondersteuningsbehoeften van leerlingen. Leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften moeten toegang hebben tot het reguliere onderwijs, welke het kind centraal zet en voorziet in de specifieke ondersteuningsbehoeften.

In 2016 ratificeerde Nederland het VN-verdrag Handicap (2006). De verplichtingen uit het verdrag gelden vanaf die datum voor de Nederlandse overheid: de Rijksoverheid en lokale overheden. Uit artikel 24 van het VN-verdrag Handicap vloeit voort dat Nederland de verplichting heeft om een inclusief onderwijssysteem te realiseren. De overheid heeft de ruimte om dat langs de weg van geleidelijkheid te doen. Maar verdragsstaten moeten wel steeds dichterbij de volledige verwezenlijking van de rechten in het VN-verdrag Handicap komen.

Een internationale omschrijving van inclusief onderwijs is: *Het recht van ieder kind op onderwijs in een inclusief onderwijssysteem is onderwijs waar kinderen met én zonder handicap samen leren, werken en spelen* (Verenigde Naties, General Commitment, nr 4).

Bij de oriëntatie op passend onderwijs hebben veel samenwerkingsverbanden en schoolbesturen de afgelopen jaren al studiereizen ondernomen naar landen waar inclusief onderwijs al meer vorm heeft gekregen. In vergelijking met landen als Denemarken, Zweden, Noorwegen, Schotland, Oostenrijk, Italië, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland loopt Nederland achter bij de ontwikkeling naar inclusiever onderwijs. In andere landen is het normaler dat alle kinderen uit de buurt, met verscheidene achtergronden, beperkingen en talenten, dezelfde reguliere school bezoeken, samen leren en sociale omgang hebben met elkaar. In sommige landen is de geografie daar ook een bepalende factor voor (afstanden, dunbevolktheid). Maar tegelijkertijd is het ook een visie op om-

gaan met diversiteit. België, Duitsland, Zwitserland en Nederland zijn landen die een gescheiden systeem van speciaal onderwijs hanteren.

Op basis van de ratificatie is bij VWS het brede programma Onbeperkt meedoen! (2018) ontwikkeld om de implementatie van het verdrag te bevorderen. Ook het onderwijs heeft hierbij een opdracht gekregen. De nota stelt dat mensen met een beperking recht hebben op dezelfde kansen in de samenleving als ieder ander. Met het programma Onbeperkt meedoen! werkt het kabinet aan merkbaar minder drempels, waardoor mensen met een beperking kunnen leven zoals ze dat zelf willen. In veel gemeenten wordt daarom een Inclusieagenda ontwikkeld, met een breed perspectief op diversiteit en deelname aan de samenleving. Dit gaat meer over de vraag: houdt de samenleving (of de gemeente) rekening met iedereen en is er een plek voor iedereen (ongeacht handicap)?

Leven met een handicap in de samenleving

De manier waarop gekeken wordt naar de integratie van gehandicapten is in de loop der tijd veranderd. Globaal zijn hierin drie paradigma's te herkennen. Tussen 1900 en 1970 domineerde het defectparadigma, waarin men de gehandicapte als mensen met een defect of beperking ziet. Vanaf de jaren veertig en vijftig ontstaat het ontwikkelingsparadigma: hierin ziet men de gehandicapte als een persoon met mogelijkheden. Zo ontstaan ook woonvoorzieningen voor gehandicapten in woonwijken. In de jaren negentig ontstaat het derde paradigma: het burgerschapparadigma, dat de gehandicapte ziet als iemand met rechten en plichten. De gehandicapte gaat naar school, werkt en woont en wordt waar nodig ondersteund. Onderliggend is een beeld van een maatschappij waarin men streeft naar integratie en inclusie (Fuchs e.a., 2012).

Hoe we naar beperking en gezondheid kijken is dus ook van belang. In dat licht is ook de ontwikkeling van positieve gezondheidszorg betekenisvol, dat ontstond in navolging van positieve psychologie. Gezondheid is volgens deze definitie: 'het vermogen van de mens om zich aan te passen en een eigen regie te voeren in het licht van de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen in het leven'. (Machteld Huber, 2014; Huber e.a., 2021). Gezondheid wordt niet meer gezien als de af- of aanwezigheid van ziekte. Gezondheid is het vermogen van mensen om met de fysieke, emotionele en sociale levensuitdaging om te gaan en zo veel mogelijk eigen regie te voeren. Er wordt gekeken naar de mogelijkheden, wat kun je nog wel, in plaats van belemmeringen, wat kun je niet meer. Gezondheid is niet langer meer strikt het domein van zorgprofessionals, maar

van ons allemaal. Het gaat om het vermogen om met veranderende omstandigheden om te gaan. Positieve gezondheid richt zich op de aandacht voor gezondheidsbevordering en de aandacht voor betekenisvol leven. Bij het bepalen van gezondheid wordt gekeken naar de score op de zes pijlers: dagelijks functioneren, mentaal welbevinden, zingeving, kwaliteit van leven, lichaamsfuncties en sociaalmaatschappelijk participeren. Sommige gemeenten hebben inmiddels een nota positief gezondheidsbeleid. Natuurlijk is er ook weer kritiek op dit concept, omdat het bijvoorbeeld veel verantwoordelijkheid bij het individu zou leggen (Van der Staa e.a., 2017).

Van passend onderwijs naar inclusief onderwijs

De gedachten over inclusie zijn al langer aanwezig in het denken over kinderen met verschillende onderwijsbehoeften. Vóór 1987 werd het aantal verwijzingen naar bijzonder onderwijs niet als problematisch ervaren. Doornbos en Stevens (1987) schreven een rapport over de toenemende deelname aan speciaal onderwijs. Er waren in de jaren tachtig zeer veel verschillende schoolsoorten ontstaan, het totaal aantal kinderen in het bijzonder onderwijs was toen ongeveer honderdduizend en dat was groeiende. Dat bracht ook aanzienlijke kosten met zich mee. Het beleid Weer samen naar school (WSNS, 1994) richtte zich onder meer op het terugdringen van die aantallen en het beter selecteren. In 2014 volgde daarna een nieuwe beleidsperiode met ‘passend onderwijs’. Aan passend onderwijs waren via de wet verschillende doelstellingen verbonden, te weten:

- kostenbeheersing (‘budgettaire beheersbaarheid en transparantie’);
- vergrote keuzevrijheid van ouders;
- professionalisering op de werkvloer;
- afstemming met het bredere jeugd domein, denk aan jeugd beleid, aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt, leerplicht, leerlingenvervoer;
- vermindering van bureaucratie; en
- tegengaan van labeling van leerlingen.

Overigens is het terugdringen van thuiszitters ook een doel (Onderwijsraad, 2020).

In de periode 2000-2018 meanderde het aantal kinderen in sbo/so tussen ongeveer honderdduizend en honderdtienduizend leerlingen. In relatieve zin is er wel sprake van een lichte stijging: van 3,8 procent naar 4,3 procent van alle leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs. De meeste stijging is te vinden in het vso (Van Yperen e.a., 2020). Een scherpe relatie tussen de cijfers

en het al dan niet slagen van passend onderwijs is niet te leggen (Algemene Rekenkamer, 2017).

In het beleid is financiële beheersing en selectie eigenlijk steeds de drijfveer geweest.

De Evaluatie passend onderwijs (Ledoux et. al., 2020) levert indicaties op dat leerlingen met een beperking onderwijs volgen onder suboptimale omstandigheden. Ze volgen bijvoorbeeld onderwijs op een lager niveau dan ze aan zouden kunnen, moeten een te grote afstand afleggen naar school, worden onvoldoende voorbereid op de arbeidsmarkt of gaan niet met leeftijdsgenoten zonder beperking naar school. Het bleek moeilijk om de opbrengsten voor de leerlingen te bepalen, omdat de doelen die vooraf zijn gekozen niet specifiek genoeg zijn. Het ontbreken van een heldere definitie van passend onderwijs betekent dat passend onderwijs in de uitvoeringspraktijk verschillend wordt vormgegeven, met regionale verschillen. Het is opvallend dat een van de onderzoekers (Waslander) passend onderwijs typeerde als een kruipend concept ('concept creep'): steeds meer betekenissen kruipen het concept binnen. Steeds meer onderdelen van de praktijk worden gerekend onder passend onderwijs.

Voorbeeld samenwerkingsverband De Meierij

Een voorbeeld dat duidelijk maakt dat besturen en samenwerkingsverbanden eigen keuzes maken in de regio is De Meierij. Binnen het samenwerkingsverband PO De Meierij (Den Bosch en omliggende gemeenten) wordt sinds 2013 hard gewerkt aan meer inclusief onderwijs. De Meierij is een van de elf inspiratieregio's van het programma Mét Andere Ogen. Samen met de gemeente, schoolbesturen en andere partners is afgesproken meer ondersteuning voor de leerlingen op de reguliere scholen te plaatsen en daarmee het percentage sbo-leerlingen te beperken. Het percentage sbo-leerlingen is tussen 2013 en 2019 gedaald van 1,89 procent naar 0,46 procent (landelijk rond de 2,5 procent). In dezelfde tijd is het aantal SO-leerlingen stabiel gebleven (ondanks de landelijke groeitrend). Het streven is om binnen enkele jaren het sbo volledig te integreren in het reguliere onderwijs.

OCW reageerde op de Evaluatie passend onderwijs en continueert de ontwikkeling. Om passend onderwijs te versterken, zijn 25 verbetermaatregelen benoemd, zoals hoorrecht voor leerlingen, een norm voor basisondersteuning en het nieuwe begrip leerrecht. In dezelfde brief wordt het concept inclusief onderwijs onderschreven (OCW, 2020). Dit wordt gedaan op basis van het advies Steeds inclusiever (Onderwijsraad, 2020). Het advies van de Onderwijsraad om dit in vijftien jaar te doen, wordt overgenomen.

Het advies van de Onderwijsraad (2020) bevat drie aanbevelingen om inclusief onderwijs vorm te geven.

1. Waarborg ondersteuning en toerusting op alle scholen. De Raad adviseert aan de Rijksoverheid om een landelijke norm voor de lichte ondersteuning en toerusting te laten ontwikkelen voor het primair en voortgezet onderwijs.
2. Breng onderwijssoorten dichter bij elkaar. Het voorstel is om speciaal en regulier dichter bij elkaar te brengen. Door beide schoolsoorten op een locatie onder te brengen kunnen mengvormen ontstaan en wordt thuisnabij en gezamenlijk onderwijs ook mogelijk voor leerlingen die zwaardere ondersteuning en toerusting nodig hebben. Bovendien kunnen faciliteiten en expertise worden gedeeld.
3. Breng bekostiging, toezicht en regelgeving in lijn met het streven naar inclusiever onderwijs. Dat betekent onder andere dat scholen in het primair en voortgezet onderwijs op termijn rechtstreeks worden bekostigd voor alle lichte onderwijsondersteuning en -toerusting. Samenwerkingsverbanden blijven bekostiging ontvangen om scholen te helpen bij zwaardere ondersteuning en zorg-onderwijscombinaties.

In de motie Van Meenen (juli 2019), stemde de Tweede Kamer in met het verzoek om samen met onder andere leraren, ouders, schoolbesturen, gemeenten en (jeugd)zorg een brede coalitie te vormen voor de daadwerkelijke realisatie van inclusief onderwijs. Het streven is te werken aan een maatschappelijke inbedding voor inclusiever onderwijs.

Inmiddels zijn we een stapje verder en in het voorjaar van 2023 verscheen de notitie *Contouren werkagenda route naar inclusief Onderwijs 2035* (OCW, 2023). Hierin staat beschreven op welke wijze de aanpak voor de komende jaren (tot 2035) is gefaseerd, maar in de bijgaande brief van OCW (2023) staat ook een ambitie.

Ambitie inclusief onderwijs 2035 van OCW

Bij inclusief onderwijs is ieder kind welkom op school. Jongeren (en hun ouder(s)) hebben vrijheid om te kiezen voor de school die het beste bij ze past en dichtbij is zodat ze met leeftijdsgenoten naar school kunnen.

Scholen, leraren en onderwijsondersteuners hebben de tijd en de ruimte en zijn voldoende toegerust om les te geven aan een diverse groep. Tijdens hun opleiding en op de werkplek hebben ze geleerd hoe ze dat kunnen doen en tijdens hun carrière ontwikkelen ze zich daar verder in via inductie en voortgezette professionalisering.

De leeromgeving is zo ingericht dat alle jongeren meedoen en leren. Lessen en ondersteuning worden zo veel mogelijk groepsgericht aangeboden. Scholen hebben de ruimte om waar nodig maatwerk te leveren, in samenspraak met de jongere en de ouder(s).

De gebouwen zijn voor iedereen toegankelijk en flexibel in te richten en bieden waar mogelijk ruimte voor verschillende disciplines.

De kennis die is opgebouwd in het gespecialiseerd onderwijs komt breder beschikbaar en wordt in het regulier onderwijs ingezet. De school kan een beroep doen op ondersteuning en expertise uit het gespecialiseerd onderwijs, jeugdhulp en zorg om aan de ontwikkelingsmogelijkheden van alle jongeren tegemoet te komen. Ook deze ondersteuning wordt zo veel mogelijk groepsgericht en binnen de onderwijscontext geboden. Als het voor hun ontwikkeling belangrijk is dat jongeren tijdelijk of voor langere tijd overstappen naar een speciale onderwijsvoorziening of zorg dan kan dat.

De brede ontwikkeling van de jongeren staat centraal. Het gaat niet alleen om cognitieve ontwikkeling, maar ook om de sociale, emotionele, praktische en creatieve ontwikkeling.

Scholen staan niet alleen voor de ontwikkeling van jongeren. De doorgaande ontwikkeling van jongeren is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van velen, onder wie – afhankelijk van de situatie van het kind – ouders/verzorgers, gespecialiseerde voorzieningen, zorg, jeugdzorg, kinderopvang, gemeenten, partners in de wijk en het bedrijfsleven in de regio. Goed samenwerken en samen de verantwoordelijkheid nemen is hierbij essentieel.

De startnotitie moedigt samenwerkingsverbanden en scholen aan om aan de slag te gaan om samen inclusiever onderwijs vorm te geven. De randvoorwaarden daarvoor zijn natuurlijk heel belangrijk. Deze worden pijlers genoemd:

- toerusten van school en personeel;
- laagdrempelige hulp in en nabij de school;
- organiseren van een dekkend aanbod van (inclusief) onderwijs en ondersteuning;
- regelruimte creëren in leerpad en ontwikkeling;
- bouwen aan een toegankelijke en inclusieve huisvesting;
- normaliseren van inclusief onderwijs.

Als je de pijlers goed naleest, dan wordt duidelijk dat het inspanningen vraagt van verschillende partijen: schoolbesturen, samenwerkingsverbanden, gemeenten, jeugdzorg, ...

Inclusief onderwijs werpt een nieuw licht op ons onderwijssysteem en de samenwerking tussen passend onderwijs en jeugdhulp. Een aandachtspunt hierbij is dat het concept inclusief onderwijs eigenlijk nog niet zo uitgewerkt is. Het huidige systeem selecteert kinderen die de professional meer tijd gaan kosten gezien hun ondersteuningsbehoeften. Het economisch efficiënte idee van het onderwijs is namelijk om met zo homogeen mogelijke groepen zo hoog mogelijke prestaties te halen. Als je het jaarlijkse rapport van de Inspectie leest (de Staat van het Onderwijs) zul je dat ook bevestigd zien. Dit wordt wel geïllustreerd met leuke begrippen als 'onderwijs op maat' maar dat lijkt een soort façade. Kinderen worden gelabeld en naar een andere voorziening gestuurd. Er is heel veel aandacht voor organisatorische vraagstukken, zoals selectie, administratieve procedures, voldoende plaatsen, bekostiging. Schuman (2007) stelt dat de benaderingen die we kennen (zoals Weer samen naar school en passend onderwijs) eigenlijk gebaseerd zijn op een medisch of defectparadigma: het is vooral gericht op wat mensen niet kunnen. Daarnaast zijn de beleidskaders sterk gericht op het individu. Dit maakt dat er behoefte ontstaat aan selectie, etikettering, onderzoek en verwijzing. Bij inclusie verschuift de vraag meer naar de vraag wat het kind wel kan en nodig heeft. Daarnaast verschuift de focus van 'verander het individu' naar 'verander de omgeving'.

Onder het idee van inclusie schuilt een ander maatschappijbeeld, namelijk diversiteit. Diversiteit wordt gezien als uitgangspunt van het handelen, maar zal ook eerst omarmd moeten worden. In de huidige systemen wordt diversiteit

meer als een probleem ervaren dat met selectie en niveaubepaling bestreden zou moeten worden. Professionals in het onderwijs zijn erg gewend aan het indelen van kinderen op hun capaciteiten en kwaliteiten. Iedereen is opgegroeid met een systeem dat kinderen verwijst naar een meer gespecialiseerde omgeving zodra de ondersteuningsbehoefte dat duidelijk maakt. Dat leidt er bij professionals ook toe dat zij al snel zeggen dat zij 'dit kind niet kunnen helpen':

'Inclusief onderwijs vraagt om een heroriëntatie op de mentale modellen die we hanteren. En dus op onze normatieve overtuigingen en impliciete opvattingen, die gevormd zijn door de eigen biografie. Inclusief onderwijs vraagt om een paradigmaverschuiving: we gaan niet meer aparte voorzieningen creëren voor allerlei 'soorten' kinderen, maar streven ernaar dat zij in al hun diversiteit met elkaar opgroeien, samen naar school gaan en samen bouwen aan een inclusieve samenleving.'

(Schuman, 2020)

Omgekeerd is het ook goed om het perspectief van het kind in beeld te brengen. Kinderen gaan het liefste in de eigen buurt naar school, waar zij met leeftijdsgenoten ook kunnen spelen in en buiten school. De praktijk van passend onderwijs ('regulier waar het kan, speciaal waar het moet') is dat een deel van de kinderen het systeem uitgeduwd wordt. Ze krijgen het idee dat ze anders zijn. Ze voldoen niet aan de norm of worden gepest. Ze raken ook beschadigd. Als ze in een gespecialiseerde voorziening aankomen, is het soms nodig dat ze eerst herstellen en weer zelfvertrouwen opbouwen. Daarnaast moeten ze nu elke dag in een busje naar school. En dat is niet altijd leuk.

Betekenis geven aan inclusief onderwijs

Het idee dat je er wilt zijn voor alle kinderen is een ingrijpende verandering. Het is een andere mindset. Inclusie richt zich, in tegenstelling tot integratie, dus in de eerste plaats op de normen en waarden waar een samenleving voor wil staan bij het vormgeven van haar instituties, waaronder het onderwijs (Schuman, 2007). Wat inclusie werkelijk betekent voor de professional en als handelingskader voor de betrokken partijen in de Nederlandse context, raakt daarom dieper liggende overtuigingen en waarden.

De eerste reacties op inclusief onderwijs zijn meestal: 'dit kind kunnen we niet aan' en 'gaan we dan het speciaal onderwijs opheffen?' Het is niet de bedoeling om speciaal onderwijs op te heffen. Er zullen altijd kinderen zijn die zich op

basis van een wellicht complexe ondersteuningsbehoefte veiliger voelen in een meer gespecialiseerde omgeving. De rol en functie van het speciaal onderwijs zal wel veranderen. Zowel de expertise van de jeugdhulp als het speciaal onderwijs zal meer in de reguliere scholen worden ingezet.

Het idee blijft: we willen kinderen meer thuisnabij kunnen opvangen. Dan zijn er veel meer smaken dan alleen regulier en speciaal onderwijs. Een denkkader is het model van Hegarty, Pocklington en Lucas (1982) dat zich sterk richt op hoe je inclusie organiseert: Wie zit bij elkaar in de klas? Wat stellen we ons daarbij voor?

Acht graduele niveaus van in- en exclusie

← Exclusief onderwijs				Inclusief onderwijs →			
Voltijd speciale school	Deeltijd speciale school, deeltijd reguliere school	Voltijd speciale klas	Speciale klas als basis, deeltijd reguliere school	Reguliere school als basis, deeltijd speciale klas	Reguliere school, met ondersteuning buiten de klas door specialisten	Reguliere school, met ondersteuning in de klas voor leerkrachten en kinderen	Voltijd reguliere school, geen ondersteuning
Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Niveau 4	Niveau 5	Niveau 6	Niveau 7	Niveau 8

Dit model toont dat er nog veel mogelijkheden zijn voor passend onderwijs. Kinderen kunnen in deeltijd en een andere groep zitten of in een ander lokaal in de school. Inclusie kan worden gezien als een soort stip aan de horizon.

Inclusie is al gaande

De laatste tijd wordt de samenwerking tussen speciaal onderwijs en regulier onderwijs gestimuleerd, eerst met de zogenaamde ingroei-experimenten, maar nu ook met nieuwe projecten in de experimenteerregeling regulier en speciaal onderwijs (2020-2026). In het experiment wordt de samenwerking beproefd. Inmiddels verschijnen er ook portretten van voorbeelden van intensieve samenwerking tussen speciaal en regulier onderwijs (Steunpunt passend onderwijs, 2020).

In mei 2021 verscheen een eerste inventarisatie van basisscholen die werken aan inclusie (Van Veen, Van der Steenhoven, 2021). In deze eerste verkenning zeggen 325 scholen te werken aan inclusie. Aan het onderzoek deden uiteindelijk 137 scholen mee. Een paar opmerkelijkheden uit het onderzoek:

- Twee derde van de basisscholen die aan inclusiever onderwijs (64 procent) werken, deelt het schoolgebouw of het schoolterrein met een andere basisschool (30 procent) of voorziening (voornamelijk voor kinderdagopvang, 89 procent). Bij 13 procent van deze scholen wordt het gebouw of terrein gedeeld met een school of voorziening voor gespecialiseerd onderwijs (sbo of so).
- Op negen van de tien basisscholen (93 procent) die aan inclusiever onderwijs werken volgen leerlingen die extra ondersteuning of speciale onderwijszorg behoeven het onderwijs (overwegend) samen met hun andere klasgenoten, maar krijgen ze soms onderwijs in een aparte klas(sen) of groep(en). Dit laatste is het geval bij 66 procent van de basisscholen.
- Van alle scholen heeft 34 procent geen aparte klas of groep. De meest genoemde vormen van aparte klassen of groepen zijn voor hoogbegaafde leerlingen (39 procent van alle basisscholen), op afstand gevolgd door leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis (15 procent), moeilijk lerende kinderen (voorheen sbo-mlk, 13 procent) en leerlingen met leer- en gedrags- of opvoedingsmoeilijkheden (voorheen sbo-lom, 10 procent). Andere klassen zoals onder meer voor leerlingen met autisme, leerlingen met een verstandelijke beperking en een taalklas worden door 1 tot 7 procent van de scholen genoemd.
- Op de basisscholen die aan inclusiever onderwijs werken is een grote verscheidenheid aan groepen leerlingen met speciale onderwijszorg of extra ondersteuningsbehoeften, zowel naar zwaarte als breedte. Acht van iedere tien basisscholen (83 procent) hebben kinderen opgenomen die eerder ook op het sbo en so hadden kunnen zitten.
- De helft van de basisscholen (50 procent) heeft in schooljaar 2019/20 geen van hun leerlingen naar het sbo of so verwezen. Op de andere helft van de basisscholen zijn bij elkaar 0,5 procent van alle leerlingen op school naar het gespecialiseerd onderwijs verwezen. Iets minder dan de helft van de scholen (46 procent) rapporteert dat het aantal verwijzingen naar sbo/so in de afgelopen vijf jaar is afgenomen.

Voorts is het opmerkelijk dat 35 procent van deze scholen een unaniem positief commentaar heeft gehad van de Inspectie van het Onderwijs. Vanuit de Inspectie was er veel waardering voor onder meer de kwaliteit van de leeromgeving, de gerealiseerde differentiatie en sociale integratie, de hoge verwachtingen van álle kinderen, de expertise van leerkrachten, en de inclusieve cultuur op school en samenwerking met ouders en externe partners van de school. Als je dit leest dan zou je denken dat inclusie al in volle gang is. Het is belangrijk om in gedachten te houden dat het om 137 scholen gaat.

Langzamerhand groeit ook het besef dat het niet zozeer het kind is dat aanleiding is voor een verwijzing, maar dat ook het systeem van het onderwijs negatieve effecten heeft op het kind. Passend onderwijs is nog geen tien jaar onderweg. In het onderwijs is dat nog niet zo lang, zeker niet voor ingrepen waarbij ook rollen van instituties zijn betrokken. De aandacht voor passend onderwijs en ook inclusie moet nog zijn weg vinden in herschikking van voorzieningen en ook bijvoorbeeld opleidingen. En voorts ontbreekt het vaak aan concrete beelden van inclusievere leeromgevingen (Van Veen, 2020).

Inclusie voor IKC's

Voor IKC's betekent inclusie een dubbele uitdaging; niet alleen gaat het om het betekenis geven en invulling geven aan inclusieve ontwikkeling en onderwijs, IKC's doen dat ook in samenspraak tussen onderwijs en opvang. Want als de school een ruimere basisondersteuning gaat bieden en meer kinderen met een ondersteuningsbehoefte toelaat, wat zal dat dan betekenen voor de kinderopvang? Het is belangrijk om hier gezamenlijk in op te trekken – het roept de vraag op wat passende kinderopvang is. Helaas is passende kinderopvang nog niet erg ontwikkeld. Het College voor de Rechten van de Mens (2021) schreef daarom een notitie om hier in het kader van inclusie nog eens aandacht voor te vragen. Het college constateert: 'Kinderopvang en voorzieningen voor voor-schoolse educatie zijn in Nederland op dit moment niet ingericht op brede toegankelijkheid en ongeschikt om inclusie van kinderen met een beperking te bewerkstelligen. Ook staan wettelijke belemmeringen op het gebied van samenwerking tussen verschillende domeinen inclusieve kinderopvang in de weg'. Het College roept dan ook op tot nadere maatregelen. Over inclusieve kinderopvang hebben we een apart hoofdstuk toegevoegd. Een correctie is op zijn plaats: in de praktijk zien we al veel voorbeelden van passende kinderopvang, door voortvarende en betrokken instellingen en professionals, maar het landelijk beleid laat het hier afweten.

Zoals gezegd zijn er voorbeelden in de praktijk. In dit boek staat een beschrijving van De Kroevendonk in Roosendaal, die al twintig jaar een inclusieve school is, én een IKC. Directeur Teun Dekker (2023) stelt dat het allereerst begint met een positieve grondhouding van de professionals. Durven zij het aan om zich niet langer te verschuilen achter belemmeringen en bezwaren, maar in plaats daarvan stappen te zetten naar inclusief onderwijs? Het realiseren van inclusief onderwijs is per definitie een verhaal van samenwerken in het team.

Een ander voorbeeld is Borgele in Deventer: een nieuw gebouw met vier partijen.

KC Borgele

KC Borgele heeft vier partijen: speciaal onderwijs cluster 3, reguliere academische basisschool, opvang van Partou en orthopedagogische kinderdagopvang (inclusief speciale kinderdagopvang en zaterdagopvang). Borgele verwijst geen kinderen naar het sbo, omdat ze zelf een goed klimaat hebben. Het denken in hokjes vindt men belemmerend en men kijkt wat de kinderen nodig hebben. Daarbij worden de grenzen van de toegang ook opgerekt – de thuiszitters zijn bijvoorbeeld opgenomen. ‘Kinderen leren hier over diversiteit, krijgen een ander wereldbeeld’ (Overduin, 2021).

Het heeft tien jaar geduurd om Borgele te ontwikkelen. Juist doordat men in één gebouw zit, naast elkaar, kan men kleinere dingen proberen met elkaar. Als het goed is voor de kinderen, wordt het doorgezet.

Ouders van de reguliere school hadden in het begin wel moeite met de school, uit angst voor de andere kinderen. Er is veel energie gestoken in de visie en het spreken met een gelijke mond. Alle vieringen en activiteiten zijn gezamenlijk. Het begrip inclusie wordt voortdurend verdiept. Er zitten nu nog wel vier logo's op de gevel. Iedere partij heeft ook een eigen leidinggevende. Huub de Haan is eigenlijk een soort 'neutrale' leidinggevende daarboven. In nieuwe verbanden is die neutraliteit ook goed voor de samenwerking tussen de partijen en de bedrijfsvoering. De beheersvorm in het gebouw is een vereniging van eigenaren (management is een soort reflectie van het beheer).

In 2021 waren er bijna vijfhonderd kinderen (een oppervlak van 4500 m², waarbij alles gelijkvloers is: het is super toegankelijk en ingericht op inclusie). Er is ruimte